

LUND UNIVERSITY

Arkeologin och den långa tiden. Människans relationer till djur.

Jennbert, Kristina

Published in:
Vetenskaps societeten i Lund. Årsbok 2005

2005

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Jennbert, K. (2005). Arkeologin och den långa tiden. Människans relationer till djur. I V. Molnár, G. Paulsson, & G. Andersson (Red.), *Vetenskaps societeten i Lund. Årsbok 2005* (s. 29-44). (Årsbok). Vetenskaps societeten i Lund.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Kristina Jennbert

Arkeologin och den långa tiden

Människans relationer till djur

Inledning

ARKEOLOGER STUDERAR FRAGMENT från det förflutna. Det arkeologiska forskningsfältet ger därigenom ett mångtusenårigt perspektiv på människans livsvärld. Arkeologin skiljer sig från många andra vetenskaper inte bara genom just möjligheten att studera fenomen över en mycket lång tid utan också genom att företrädesvis studera materiell kultur och materialitet. De materiella fragmenten är förankrade i människornas kulturella livsvärld, deras förståelse och deras inordnande i sin omvärld. För arkeologer finns det dock bara kvar rester av den materialitet som omgav människor i förfluten tid. Även om vi inte kan rekonstruera händelseförlopp med rörelser och ljud eller fråga om de bakomliggande intentionerna kan vi studera och dra slutsatser om hur kulturella uttryck formades och omformades.

Människans relationer till djuren är ett av många teman som arkeologiskt kan studeras. Hela kroppar och delar av kroppar, skelett och kremerade kroppar av människor och djur, figurframställningar på föremål och stenytor utgör materiella lämningar. Domesticerade djur, vilda djur, exotiska djur och fantasidjur tycks under den förkristna tiden ha förvandlats till betydelsefulla kulturella kategorier. Vi finner dem i de flesta arkeologiska kontexter. De domesticerade djuren finns framför allt i gårdsmiljöer och gravar. De vilda djuren och de exotiska djuren finns särskilt ikonografiskt framställda på stenar och metallföremål. Vilda djur är sparsamma i gårdsmiljöer och i gravar som är yngre än stenåldern. Detta tyder på att det fanns tydliga kulturella filter och depositionsmonster i dåtiden som styr vad vi arkeologiskt återfinner. De materiella spår som är återfunna signalerar förhållningssätt till människor och djur som både liknar och inte liknar dagens.

Kroppar av såväl människor som djur är rikligt representerade i de arkeologiska källorna, och de visar på att man har hanterat döda kroppar på olika sätt. Man begravde inte enbart hela och intakta kroppar utan man skeletterade, brände, sorterade, putsade, paketerade hela kroppar och delar av kroppar. De deponerades på olika ställen, inte enbart i gravar. De förenades med naturens element, i jord och våtmarker. De transformerades genom eld och andra processer som visar att det fanns likartade synsätt på människor och djur och betydelsefulla samband mellan människor och djur. De döda togs om hand och återfördes på olika sätt till landskapet.

Det verkar som om sätten att handha människor ibland liknar de sätt som man också behandlat vissa djur under den förkristna tiden. Särskilda gravar för djur och alla de olika sätt som människor gjorde sig av med kroppar av människor och djur under den förkristna tiden vittnar om traditioner som man både känner igen och som verkar vara väldigt annorlunda än vad man kan tänka sig. Förhistoriska gravar och förkristna gravritualer skiljer sig nämligen från kristna traditioner att ta hand om döda kroppar och att begrava dem. Sedvänjan att lägga delar av djur eller hela djurkroppar i gravar för människor ökar markant under den romerska järnåldern, dvs. från 200-talet efter Kristi födelse (Jennbert 2002, 2004).

Med en tvåtusenårig teologisk tradition sätts människan i centrum. Som *Skapelsens krona* är människan central i tro och handling. Men hur var det under den förkristna tiden? Var synen på människa och djur annorlunda? Det verkar faktiskt som om det finns vissa likheter med nutida förhållanden men också tecken som tyder på att det fanns andra synsätt på människor och djur. I det följande kommer fenomenet djurgravar att vara utgångspunkten för att diskutera aspekter av människans relationer till djuren (Jennbert 2003).

Djurgravar

Det finns speciellt tre djurarter som fått en alldeles särskild hantering under nordisk förkristen tid. Hund, häst och björn har gravlagts i enskilda gravar och hundar och hästar har placerats i gravar snarlika sådana som gjordes för människor.

Särskilda djurgravar finns under hela den förhistoriska tiden, medeltiden och i vår egen moderna tid. Djurgravar för andra sorters domesticerade djur (ex. får, get, kamel) och vilda djur (ex. hjortdjur) är även dokumenterade från stora delar av världen och över en lika lång tid, från äldre stenålder fram till modern tid (Behrens 1964).

Med en djurgrav menar jag att ett djur intentionellt placerats på ett sätt som tyder på att människor lagt ner djuret med omsorg och att de haft sina speciella avsikter. Jag utesluter i detta sammanhang sådana fynd av djur som deponerats i exempelvis byggnadskonstruktioner och där syftet uppenbarligen varit ett annat. Representativiteten av nu kända förhistoriska djurgravar är antagligen ganska svag. Flera djurgravar kan vid utgrävning och dokumentation ha klassificerats som sentida fynd och därmed frånskiljts det arkeologiska materialet. Det finns därmed svårigheter i att gå tillbaka till arkeologiska rapporter för att söka information. De följande arkeologiska exemplen omfattar gravar för hund, häst, nötkreatur och björn och är hämtade från Skandinavien och det kontinentala Europa.

Hund

Hundar har människor sedan stenåldern lagt i enskilda gravar. På gravfälten i Skateholm i södra Skåne från den äldre stenåldern har 11 hundar lagts i separata gravar. Ytterligare sju hundar har begravts tillsammans med människor. Det finns gravgåvor också i hundgravarna, nedlagda på ett sätt som liknar dem som finns i människogravarna. En hund har placerats på vänster sida med hopdragna ben, ett kronhjärtshorn har lagts vid ryggen, en hammare av horn har lagts vid ryggen, en hammare av horn med inristad dekor vid bröstet och tre knivar vid hundens höft (figur 1). Utgrävaren Lars Larsson skriver att dessa hundar, åtminstone vid två tillfällen, avlivats i samband med gravläggningen. Unga hundar fick nacken avbruten, andra hundar hade styckats före nedläggningen (Larsson 1988: 148f.). Så var inte fallet med hundarna i de separata gravarna och det fanns både valpar och gam-

FIGUR 1. Hundgraven med hornhammare och tre flintblad, grav XXI. Alldeles intill är en kvinna i övre tonåren begravd, grav XX. Skateholm II.

FOTO Lars Larsson

la hundar. Lars Larsson menar att begravningsritualen verkar vara likartad för människa och hund. Sätten att placera skeletten, bruket av rödockra och gravgåvor har varit gångbara både för människor och hundar (Larsson 1990).

I andra fyndsammanhang som är daterade till järnålder och medeltid har vinthundar fått enskilda begravningar. Ett exempel på detta är hundarna vid den medeltida borgen Næsholm på Sjælland i Danmark. Hundarna har i likhet med hästar blivit intakt begravda i själva borgvallen (la Coer 1961; Møhl 1961: 377f.).

Hundgravar går inte att belägga från alla förhistoriska perioder. Hund förekommer även i flera andra arkeologiska kontexter under den förkristna tiden. Under folkvandringstiden i mellersta Europa var det inte ovanligt att en eller två hundar gravlades tillsammans med häst i en gravgrop (Schmidt 1961: 82f.).

Nötkreatur

Under yngre stenåldern är det vanligt att nötkreatur placerats i särskilda gravar i centrala Europa. Det finns flera dubbelgravar, dvs. att två nötkreatur lagts tillsammans i en grav. Dubbelgravarna har satts i samband med förekomsten av vagnar. Djuren har i första hand tolkats utifrån sin ekonomiska betydelse men de har också tillskrivits en helig status (Behrens 1964; Pollex 1999).

De europeiska dubbelgravarna med nötkreatur leder tankarna till de s.k. stendyngegravarna på Jylland från yngre stenålder. Där är bevaringsförhållanden för ben dessvärre dåliga. Men enstaka tänder av nötkreatur har påträffats i några av anläggningarna (Fabricius och Becker 1996: 234ff.). Det finns mig veterligt inga andra belägg för nötkreaturgravar inom det nordiska området. I brist på empiri, vill jag här endast öppna upp för att möjligheten skulle kunna finnas utan att närmare fördjupa diskussionen om dessa gravar.

Häst

Hästgravar i centrala och norra Europa dateras till äldre och yngre järnålder (Müller-Wille 1972). Hästar har exempelvis på de s.k. Reihengräberfeldern i centrala Tyskland gravlagts i gropar med väst-östlig orientering, precis som människor. Föremålen i hästgravarna består ofta av tränsar och remändesbeslag. Hästgravarna tolkas här som gravgåvor till de mansgravar med vapen, som ofta ligger intill hästgravarna (Schmidt 1961: 82f.).

Ett fåtal hästgravar finns dokumenterade i Skandinavien. Två gravar från yngre järnålder kan exemplifiera fenomenet i Sverige. Den äldsta hästgraven

FIGUR 2. Hästgraven från Ölands Skogsby, Torslunda sn, Öland. I förgrunden syns underkäken. FOTO Hella Schultze 1987, ATA

påträffades i Ölands Skogsby, Torslunda sn på Öland. Hästen låg i en oval grop som sannolikt hade varit kantsatt av tillhuggna kalkstenar. Graven var markerad av två ovanligt stora orstenar. I gravfyllningen fanns odecorerade keramikskärvor. Unghingsten låg på magen i gropen med huvudet mot sydväst och med benen utböjda åt sidorna (figur 2; Schulze 1987). Hästen är ^{14}C daterad till folkvandringstiden (Ekström et al. 1989: 17). Graven låg i utkanten av ett gravfält som genom keramik daterats till ett äldre skede av den romerska järnåldern (Rasch 1991: 259). Den tidsmässigt yngre hästgraven påträffades på Björkö i Mälaren. Under borgvallen till befästningen av Birka påträffades en gravhög. Graven innehöll en drygt 50-årig man och en 3–4 år gammal hingst. Hästen var placerad i en separat nedgrävning alldeles intill den tråkista där mannen låg. Hästen var lagd på sidan med ryggen åt mannens fötter och

huvudet i söder. Två 14C dateringar av hästens tänder gav ett kalibrerat isigmavärde på 670–780 AD (Holmquist-Olausson och Götherström 1998: 107; Fennö Musingo 2000: 9).

Två hästgravar från södra Skandinavien är tidsmässigt något äldre. Den ena hästgraven anträffades på Slusegårdgravplatsen på sydvästra Bornholm. Gravfältet är daterat till romersk järnålder och hästgraven är stratigrafiskt knuten till det yngre avsnittet. Hästen låg på sidan med huvudet i nordost med uppböjda framben och utsträckta bakben (Klindt-Jensen 1978: 207). Den andra hästgraven påträffades på Skovgårdgravplatsen på Själland. Hästgraven är även här stratigrafiskt daterad till yngre romersk järnålder även om en 14C datering är något yngre. Hästen låg i nord-sydlig riktning med huvudet i gravens södra del och mulen vänd åt väster. Frambenen var böjda på ett naturligt sätt medan bakbenen var böjda tvärtemot en naturlig böjning (Ethelberg 2000: 35f., 252f.). Hingsten var stor och kraftig. Den var betydligt större än andra hästar från den tiden. Hingsten var ca 8 år gammal (Hatting 2000: 408).

Björn

Drygt 40 björngravar är påträffade längs den nordnorska kusten, i fjällregionen och det norrländska skoglandet. De arkeologiska fynden av samiska björngravar belägger gravritualen redan under 300-talet. Långt senare berättar historiska källor att björnbegravningar även skedde in på 1800-talet (Mulk och Iregren 1995; Myrstad 1996; Schanche 2000: 269f.). Rengravar kan vara en parallell till björngravarna, men dessa hör till en senare tidsperiod, efter rendriftens etablerande i modern tid (Iregren 1985; Zachrisson 1985; Schanche 2000: 271f.).

Förutom kraniet och skuldrorna har benen i samtliga undersökta björngravar varit mörghuvna. Enligt ceremonimönstret måste alla benen läggas tillbaka i graven efter ett speciellt mönster. Benen skulle arrangeras med utgångspunkt från björnens skalle, som skulle vara intakt (Zachrisson och Iregren 1974: 83f.). Ett exempel på en björngrav är graven i Sörviken vid sjön Storuman i det norrländska inlandet. Framför bensamlingen låg kraniet och i anslutning till detta låg djurets båda skulderblad. Ovanpå bensamlingen var ett stycke näver placerat. Nävern var övertäckt av två lager tvärlagda stockar (figur 3; Zachrisson och Iregren 1974: 20f.).

Arkeologen Audhild Schanche skriver att det finns en likhet mellan gravlagda björnar och samiska begravningar när det gäller gravarnas läge i landskapet och hur man har konstruerat gravarna. Björngravar och människogra-

FIGUR 3. Björngraven från Sörviken, Stensele sn, Lappland. FOTO Björn Allard, ATA

var är i stor grad parallella fenomen, kronologiskt och geografiskt, menar Schanche (Schanche 2000: 269f., 288f.). Till skillnad från begravningarna av hund, nötkreatur och häst ger historiska uppteckningar av björnceremonier helt andra möjligheter att förstå björngravarna såväl som relationerna mellan människor och björnar. Ritualer i samband med björnbegravningarna var socialt genderstrukturerade och förbundna med reglerade föreskrifter. Björnen hade en speciell ställning i den samiska föreställningsvärlden och den betraktades som ett heligt djur (Bäckman i Fjellström 1981 [1755]).

Döda människor och djur

Det finns inte många djurgravar från nordiskt område. Men deras blotta existens ger anledning till att fundera över begravningsritualer och relationer mellan människor och djur. Gravar är inte exklusiva för hur man gjorde sig av med döda människor och djur under förkristen tid. Sätten att deponera döda kroppar kunde också ske på helt andra sätt än att lägga dem just i enskilda gravar. Det är därför betydelsefullt att relatera djurgravarna till andra depositionsmonster.

Under stenåldern placerades även delar av döda kroppar av människor och djur i boplatsumiljöerna och på speciella platser alldeles i närheten av där man bodde, exempelvis i våtmarker. Senare, under den yngre bronsåldern och järn-

åldern, lade man fragmenterade eller hela djurkroppar också i människogravar. Men kropparna kunde också läggas på helt andra platser och liksom i äldre tider har skelettdelar påträffats i bl.a. byggnadsfundament, brunnar och i våtmarker. Vår tolkning av att just gravar är exklusiva för döda människor och djur utvidgas därmed. De olikartade kontexterna som är arkeologiskt urskiljbara tyder på att det fanns många olika sätt att *göra sig av* med döda människor och djur. Ur den förkristna människans perspektiv är det således inte självklart att begrava alla människor i det som arkeologer klassificerar som gravar, samtidigt som djur kunde begravas på samma sätt som en människa (Jennbert 2002). Uppenbarligen har man tagit hand om döda människor på flera olika sätt, kanske med liknande ritualer som vi hör berättas från världens olika hörn och som beskrivits av antropologer (t.ex. Huntington och Metcalf 1979).

Förekomsten av djurgravar och de olika sätt som människo- och djurkroppar behandlats på problematiserar arkeologers tolkningar av själva gravbegreppet. Vad är det då för skillnad mellan det vi med arkeologiska termer kallar för grav och det vi kallar rituellt deponering? Vad är skillnaden mellan nedläggning av människor och djur i gravar och deponeringar på speciella platser? Djur och föremål i människogravar tolkas vanligtvis som gravgåvor. Det finns flera beröringspunkter mellan de arkeologiska fyndkontexterna. Existensen av djurgravar med hund, häst och björn ger perspektiv på djurförekomster i vanliga människogravar. Hade djuren olika betydelse i de olika kontexterna? Oavsett vad man gjorde i samband med anläggandet av gravar och andra deponeringar kunde man ritualisera människor och djur på besläktade sätt.

Vi antar att kroppshantering under förkristen tid var förenad med intentionella handlingar som var förankrade i den dåtida föreställningsvärlden och i människornas livsvärld. Mellanmänskliga relationer, sociala mönster och konventioner präglade vad man gjorde med dem. Synen på döda kroppar liksom hanteringen, omsorgen och omhändertagandet av döda människor och djur var färgade av önsknings, känslor, värderingar och behov. Under de förhistoriska perioderna begravde man inte enbart hela kroppar utan man sketterade, brände, sorterade, putsade, paketerade kroppar eller delar av kroppar. Vi finner att kroppshantering var varierade såväl över tid som mellan olika geografiska områden. Det fanns en mångtusenårig mentalitet av nära relationer mellan människor och djur. Det är detta som bl.a. djurgravarna ger uttryck för där hela djur blev placerade i enskilda gravar. Det måste ha varit speciella djur.

FIGUR 4. Djurbegravningsplatsen vid Spillepengen i Malmö. Bilden är tagen vid Allhelgonahelgen och flera gravar är prydda med gravljus. FOTO Karin Wihlborg 2004

Moderna djurgravar

Djur och människor får även i vår tid likartade begravningar. Idag är begravningar av djur reglerade genom den svenska lagstiftningen. Det är generellt förbjudet att gräva ner döda djur utom på anvisade platser. Djuren skall kremeras på särskilda krematorier, ofta i kommunens eller regionens förbränningsverk. Inom varje kommun finns speciella djurgravplatser eller minneslundar för bl.a. hundar, katter, fåglar, ormar, apor och andra sällskapsdjur (figur 4).

Djurbegravningsplatserna har ofta karaktären av en kyrkogård. Varje grav är utsmyckad. Det kan finnas stenar eller metallplattor med inskriptioner. Planterade växter eller snittblommor i vas dekorerar ofta gravplatsen. En djurgravplats kan hyras på vanligtvis fem år och kontraktet kan förlängas. Trots regler och paragrafer finner man djurgravar också på andra platser än de anvisade begravningsplatserna. De kan förekomma i skogsplanteringar eller privata trädgårdar och ofta dekorerade på olika sätt precis som ”vanliga” gravar.

Hästgravarna vid Flyinge stuteri i Skåne är av annan karaktär. Här har man gravlagt värdefulla avelshingstar sedan i början av 1800-talet. Mellan åren 1904 och 1984 är sjutton avelshingstar begravda och samlade runt en ek, som troligen är planterad 1904. Vid dess fot ligger den värdefulla hingsten *Warren Hastings* vars namn är inhugget i en sten av granit (figur 5). En bit bort från eken

FIGUR 5. *Hingstgravar samlade runt eken och Warren Hastings, Flyinge stuteri, Skåne.*

FOTO Kristina Jennbert 2005

ligger fler hingstar begravda med namn och dödsår på gravstenarna (figur 6). Traditionen att gravlägga avelshingstar kan möjligen gå ännu längre tillbaka då Flyinge kungsgård är ett av våra äldsta stuterier med anor från 1100-talet.

Förkristna djurgravar

Varför gravlägger man djur på liknande sätt som människor och vilken innebörd har i så fall gravkontexten? Förekomsten av moderna djurgravar behöver naturligtvis inte betyda att orsakerna är desamma nu som då. De speciella gravarna för enbart djur under den förkristna tiden väcker frågor om djurens betydelse, som jag menar finns mellan den praktiska nyttan och deras metaforiska innebörd. De arkeologiska beläggen är inte fullständiga men några slutsatser kan göras.

Det är intressant att lägga märke till att djur som finns i större flockar och som oftast inte antas ha en nära relation till en människa inte begravts i spe-

FIGUR 6. Sten över "Phenix död 1816", Flyinge stuteri, Skåne. FOTO Kristina Jennbert 2003

ciella gravar, dvs. svin, får och get. Det är djur som haft en påtaglig praktisk och ekonomisk funktion. Frånvaron av dessa djur sätter hund, häst och björn i ett speciellt tolkningsutrymme. Människan har haft en speciell relation till dessa djur och särskilt till just de individer som är gravlagda i de enskilda djurgravarna.

Det finns en väsentlig skillnad mellan gravritualerna av hund och häst respektive av björn. Björnarna har konsumerats före gravläggningarna, vilket inte är fallet för hundarna och hästarna. Förutom kraniet och skulderbladen var björnens skelettdelar mörghkluvna. Förutom de mörghkluvna benen finns det en rad småben och splinter i gravarna, som tyder på att man konsumerat björnen och återfört samtliga ben från djuret till graven (Zachrisson och Iregren 1974: 83f.).

Beträffande hund och häst tyder andra arkeologiska kontexter på att dessa djurarter också ingått i en social praktik, som kan knytas till att de förtärts i samband med måltider. På några av de danska stenåldersboplatserna visar detaljerade osteologiska undersökningar att hundar har slaktats och styckats, eller att de har flåtts för en användning av pälsen (Noe-Nygaard 1995: 223). På den äldre stenåldersplatsen Segebro i Malmö uppvisar hundbenen däremot inte sådana spår efter slakt (Lepiksaar 1982: 112f.). Hundbenen på bronsåldersboplatsen Apalle i mellersta Sverige bedöms inte heller ha slaktspår (Ullén 1996: 175f.) medan undersökningar av hundben i det vikingatida Hedeby inte kan utesluta att innevanarna ätit hund (Wendt 1978: 21).

På samtliga boplatser från bronsåldern i Danmark visar skärmärken och mägspaltning att människor ätit hästkött (Nygaard 1996: 153), vilket också har konstaterats i den äldre bronsålderns Apalle (Ullén 1996: 176f.). Hästben, daterade till folkvandringstiden, funna i vattenhållet invid Eketorps borg på Öland tyder på måltider med inslag av hästkött (Backe et al. 1993). Förekomsten av hästkranier och fotben i järnåldersmiljöer (Klindt-Jensen 1967) skulle kunna indikera att hästkroppar konsumerats. Det är problematiskt att utifrån undersökningar av hästben faktiskt belägga huruvida, och på vilket sätt, häst ingått i järnålderns matkultur. Detta är ett forskningsproblem som närmare behöver undersökas.

Djurgravarna associerar till speciella djurindivider. Det är karakteristiskt att djurgravarna endast innehåller *ett* djur. Jag antar att hunden begravts i speciella gravar alltsedan stenåldern. Hunden är ett av de djur som starkast knutits till den enskilda människan. Hunden följer människan i jakt. Hunden är en trogen följeslagare, och det finns nära relationer mellan ägaren och djuret. De hundar som gravlagts har sannolikt varit speciella till sin karaktär, och man kan anta att endast högt värderade djur lades i separata gravar. Gravarna för nötkreatur tillhör stenåldern och bronsåldern. De finns främst i det kontinentala Europa och med svaga indikationer i dansk yngre stenålder. De kontinentala nötkreaturen förknippar jag med välstånd och att djuren haft en stor praktisk nytta och varit goda att äta (sic!). Gravarna för hästar knyts till järnåldern och rika gravfältsmiljöer, en aristokratisk värld där hästar uppfyller välstånd och prestige (jämför Götherström 2001), men också känslomässiga band till sin ryttare.

I flera av den yngre järnålderns gravar kunde man placera flera hundar, hästar och andra djur i samma grav som en människa (ex. Sten och Vretemark 1988). Dessa djur har sannolikt haft betydelse för sin ägares identitet, position och känslor. De har haft olika roller för sin ägare; kanske har de haft betydelse för jakt, vakt, arbete, transport, för sin karaktär eller egenskaper eller har de

varit troget sällskap. Kanske har just hunden och hästen som lagts i speciella djurgravar varit älsklingsdjur? Eller, kanske var den gravlagda hunden och hästen värdefulla avelsdjur? Individerna i de enstaka djurgravarna har sannolikt haft en ännu starkare förbindelse med människan än de djur som lades många tillsammans i en människograv.

Björngravarna i det nordliga samiska Skandinavien framträder under järnåldern och deras förekomst knyter an till religiösa uppfattningar om björnens kraft. Björnen har naturligtvis inte varit nära någon människa på samma sätt som hunden och hästen. Björnen har däremot i kraft av sin styrka och individualitet spelat stor roll i den samiska religionen, och finns med i flera olika slags ritualer. Fynd av kranier, enstaka ben, tänder och klor visar att björnen har haft potentiell kraft på många sätt (Zachrisson och Iregren 1974: 11ff.; Schanche 2000: 290).

Människor och djur

Människans relationer till djur är inte självklara, varken för länge sedan eller i vårt eget samhälle. Djuren finns någonstans mellan praktisk nytta och symbolisk betydelse. Djuren väcker känslor, antingen det handlar om deras roll i livsmedelsförsörjningen, djuruppfödning och avel, eller om de är sällskapsdjur. De värderingar som låg till grund för likabehandling av människor och djur under förkristen tid är naturligtvis svåra att komma bakom men sannolikt finner vissa av dessa gravar sin parallellitet med moderna sedvänjor. Det finns förmodligen långlivade strukturer i det historiska förloppet, dvs. hur människan har uppfattat sig själv i förhållande till sin omgivning och på olika sätt låtit vissa djur framstå som extra värdefulla.

Tolkningar av skapelsemyter ur den norröna litteraturen visar att gränsen mellan natur och människor, gudar, jättar, djur och andra väsen var flytande. Världen och människorna liknar varandra, de föds ur varandra. Jätten Ymers kropp, som är människoliknande, gav liv till världen och människorna Ask och Embla skapades av trädstammar. Människorna fanns i gränserna mellan olika naturelement i ett landskap och mellan olika strukturerade världar, som också består av gudar och jättar och andra kroppsliga fenomen (Clunies Ross 1998). Människan under den förkristna tiden har naturligtvis placerat sig själv och kategoriserat sig själv utifrån sin omvärldsförståelse. Enligt min mening ger de olika sätten att hantera människornas och djurens kroppar uttryck för detta. Djuren i speciella gravar uttrycker värdet av dessa speciella djur, uppenbarligen jämförbart med människans.

Den långa tiden

Olika bevaringsförhållanden påverkar givetvis representativiteten av ben från människor och djur och därmed våra tolkningsmöjligheter. Trots en rad källkritiska aspekter menar jag, att det är möjligt att på en översiktlig nivå dra slutsatser om hanteringen av människor och djur. Arkeologiska fragment efter rituella handhavanden av döda människor och djur finns faktiskt dokumenterade under större delen av den förkristna tiden. När vi som moderna arkeologer analyserar förkristna gravar är vår egen förståelse av gravars innebörd och karaktär invävd i våra tolkningar. Den moderna förståelsen av gravar är inte tillräcklig för att vi skall få insikt i alla de olika sätt som människor under förkristen tid tog hand om de döda, vare sig det handlade om människor eller djur. Det fanns andra förhållningssätt och det är det som gör arkeologin och arkeologins studie av materiell kultur och materialitet till en utmaning att våga bryta invanda tankemönster. Det är förunderligt och märkligt att hanteringen av döda kroppar av människor och djur under den förkristna tiden både var annorlunda och närstående vår egen tid. Speciellt med avseende på de enskilda djurgravarna för hund och häst. Det finns en ”långsamhet” i hur människan positionerar sig i sin omvärld, vilket ger oanade perspektiv på kulturarv och synen på människan som *Skapelsens krona* och om hur de stora linjerna kan hänga samman i vår kulturhistoria.

Litteratur

- Backe, M., Edgren, E. och Herschend, F. 1993. ”Bones thrown into a water-hole”, i Arwidson, G. et al. (red.). *Sources and Resources. Studies in Honour of Birgit Arrhenius*. PACT 38. 327–342.
- Behrens, H. 1964. *Die neolithisch-frühmetallzeitlichen Tierskelettfunde der Alten Welt*. Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle 19. Berlin.
- Bäckman, L. 1981. ”Kommentar”, i Fjellström 1981 (1755) *Kort berättelse om Lapparnas Björna-fånge*. Norrländska Skrifter 5. 43–63. Umeå.
- Clunies Ross, M. 1998. *Hedniska ekon. Myt och samhälle i fornnordisk litteratur*. Gråbo.
- la Coer, V. 1961. *Nesholm*. Nationalmuseet. København.
- Ekström, J., Furuby, E. och Liljegren, R. 1989. ”Om tillförlitligheten och otillförlitligheten i äldre pollenanalytiska dateringar”, i Iregren, E. och Liljekvist, R. (red.). *Faunahistoriska studier tillägnade Johannes Lepiksaar*. University of Lund. Institute of Archaeology. Report series 33.13–20. Lund.
- Ethelberg, P. et alii. 2000. *Skovgårde. Ein Bestattungsplatz mit reichen Frauengräbern des 3. Jhs. n. Chr. auf Seeland*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København.
- Fabricius, K. och Becker, C. J. 1996. *Stendyngegrave og kultuse. Studier over tragtæggekulturen i Nord- og Vestjylland*. Arkæologiske Studier XI. København.

- Fennö Muyingo, H. 2000. *Borgvallen II. Utvidgad undersökning av Borgvallen och underliggande grav 1997*. Arkeologiska forskningslaboratoriet. Stockholms universitet.
- Götherström, A. 2001. *Acquired or inherited prestige? Molecular studies of family structures and local horses in Central Svealand during Early Medieval period*. Theses and Papers in Scientific Archaeology 4. Stockholm.
- Hatting, T. 2000. "Die Haustierte von Skovgårde", i Ethelberg, P. (red.). *Skovgårde. Ein Bestattungsplatz mit reichen Frauengräbern des 3. Jhs. n. Chr. auf Seeland*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. 405–408. København.
- Holmquist-Olausson, L. och Götherström, A. 1998. "Sex identification of a skeleton in a new chamber-grave from Birka." *Laborativ Arkeologi* 10–11. 105–108.
- Huntington, R. och Metcalf, P. 1979. *Celebrations of death: the anthropology of mortuary ritual*. Cambridge.
- Iregren, E. 1985. "Osteological evaluation of reindeer bone finds from the territory of the Southern Saamis", i Bäckman, L. och Hultkrantz, Å. (red.). *Saami Pre-Christian Religion. Studies in oldest traces of religion among the Saamis*. 102–113. Stockholm.
- Jennbert, K. 2002. "Djuren i nordisk förkristen ritual och myt", i Jennbert, K., Andrén, A. och Raudvere, C. (red.). *Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen ritual*. Väger till Midgård 2. 105–133. Lund.
- Jennbert, K. 2003. "Animal Graves – Dog, Horse and Bear", *Current Swedish Archaeology* 12. 139–152
- Jennbert, K. 2004. "Människor och djur – kroppsmetaforik och kosmologiska perspektiv", i A. Andrén, K. Jennbert och C. Raudvere (red.). *Ordning mot kaos. Studier av nordisk förkristen kosmologi*. Väger till Midgård 4. Lund. 183–217.
- Klindt-Jensen, O. 1967. "Hoved og hove." *Kuml*. 143–149.
- Klindt-Jensen, O. 1978. *Slusegårdsgravpladsen I och II*. Jysk Arkæologisk selskabs skrifter XIV. København.
- Larsson, L. 1988. *Ett fångstsamhälle för 7000 år sedan*. Kristianstad.
- Larsson, L. 1990. "Dogs in Fraction – Symbols in Action", i Vermeersch, P. M. och van Peer, P. (red.). *Contributions to the Mesolithic in Europe*. 153–160. Leuven.
- Lepiksaar, J. 1982. "Djurrester från den tidigatlantiska bopplatsen vid Segebro nära Malmö i Skåne (Sydsverige)", i Larsson L. (red.). *Segebro. En tidigatlantisk boplats vid Sege ås mynning*. Malmö fynd 5, 105–128. Malmö.
- Mulk, I.-M. och Iregren, E. 1995. *Björngraven i Karats. Arkeologisk undersökning*. Duoddaris 9. Rapportserie. Ájtte. Svenskt fjäll- och samemuseum. Jokkmokk.
- Müller-Wille, M. 1972. "Pferdegrab und Pferdeopfer im frühen Mittelalter; mit einem Beitr. von H. Vierck." *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 20–21, 1970–1971. 119–248.
- Myrstad, R. 1996. *Bjørnegraver i Nord-Norge. Spor etter den samiske bjørnekulten*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Institutt for Samfunnsvitenskap. Universitet i Tromsø.
- Møhl, U. 1961. "Oversigt over dyreknogler fra Næsholm", i la Coer, V. *Næsholm*. Nationalmuseet. 364–429. København.
- Noe-Nygaard, N. 1995. *Ecological, sedimentary, and geochemical evolution of the late-glacial to post-glacial Åmose lacustrine basin, Denmark*. Fossils och Strata 37. Scandinavian University Press.
- Nygaard, G. 1996. *Faunalevn fra bronzealder. En zooarkæologisk undersøgelse af sydsjandskandina-viske bopladsfund*. Opublicerad avhandling. Köpenhamns universitet.
- Pollex, A. 1999. "Comments on the interpretation of the so-called cattle burials of Neolithic Central Europe." *Antiquity* 73. 542–550.

- Rasch, M. 1991. "Torslunda socken", i Hagberg, U.-E., Stjernquist, B. och Rasch, M. (red.). *Ölands järnåldersgravfält II*. 205–262. Kalmar.
- Schanche, A. 2000. *Graver i ur og berg. Samisk gravskikk og religion fra forhistorisk til nyere tid*. Karasjok.
- Schulze, H. 1987. *Rapport. Fornlämning 81–84, Ölands Skogsby 5:14, 5:6 m fl, Torslunda sn, Öland*. Opublicerad rapport. ATA.
- Schmidt, B. 1961. *Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland*. Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle 18. Halle.
- Sten, S. och Vretemark, M. 1988. "Storgravsprojektet – osteologiska analyser av yngre järnålderns benrika brandgravar." *Fornvännen* 3. 145–156.
- Ullén, I. 1996. "Food ethics, domestication and togetherness. A close-up study of the relation of horse and dog to man in the Bronze Age Apalle." *Current Swedish Archaeology* 4. 171–184.
- Wendt, W. 1978. *Untersuchungen an Skelettresten von Hunden*. Berichte über die Ausgrabungen in Haitabu 13. Neumünster.
- Zachrisson, I. 1985. "New archaeological finds from the territory of the Southern Saamis", i Bäckman, L. och Hultkrantz, Å. (red.). *Saami Pre-Christian Religion. Studies in oldest traces of religion among the Saamis*. 83–99. Stockholm.
- Zachrisson, I. och Iregren, E. 1974. *Lappish Bear graves in northern Sweden. An archaeological and osteological Study*. Early Norrland 5. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Motala.